Sloni v defenzívě

Velké sčítání slonů odhalilo, že ikona afrických savan mizí děsivou rychlostí

František Pelc, Jindřiška Jelínková

Slon africký (*Loxodonta africana*) patří z hlediska ochrany přírody k ukazatelům poměrně zachovaného přírodního prostředí subsaharské Afriky. Největší suchozemský savec a ikona savan a otevřených lesů černého kontinentu za poslední století vymizel z více než 90 % původního areálu rozšíření. Přes pozitivní výsledky zvýšené ochrany na přelomu století došlo v posledním desetiletí k dramatickému úbytku. Sčítání slonů prováděné v letech 2013–2014 v 18 afrických zemích týmem vedeným známým filantropem Paulem G. Allenem relativně přesným leteckým a statisticky reprezentativním sčítáním prokázalo, že nepřežívá donedávna předpokládaných 434 000–500 000 slonů, ale jenom něco přes 350 000 kusů (Chase et al. 2016).

Obr. 1 Izolovaná populace slona v NP Nsumbu (Zambie) má v současnosti stabilních 100 kusů. Foto František Pelc

Bylo Velké sčítání slonů opravdu velké?

Projekt nazvaný Velké sčítání slonů nebyl levnou a jednoduchou záležitostí: náklady dosáhly v přepočtu 175 milionů Kč a vyžádal si 9700 letových hodin v 83 letadlech, jejichž posádky tvořilo 286 osob. Na projektu spolupracovalo 18 vládních partnerů a 90 vědců a šest neziskových organizací. Ukázalo se, že ve sledovaném území se za sedm let snížila početnost afrických slonů o zhruba 30 %! Přestože přesné sčítání nebylo provedeno v celém areálu předpokládaného výskytu slona afrického v savanách, uvedená skutečnost výsledný počet dramaticky nezmění a potenciální počet se bude blížit nanejvýš 400 000 jedinců, protože jinde, kupř. v Nigerii, jsou sloni už opravdu vzácní. Při sčítání byly také sledovány kadávery slonů. V některých případech podíl mrtvých k přežívajícím slonům dosahoval až neuvěřitelných hodnot, jako v severním Kamerunu 83 %, dokládajících devastující tlak pytláků na sloní populace. Naopak, kde se slonům ještě celkem daří, kupř. v Botswaně, Ugandě či Jihoafrické republice, bývají tato čísla menší než 10 %. Předpokládá se, že Allenův projekt sčítání slonů bude zakončen v Jižním Súdánu a Středoafrické republice, kde ještě donedávna přežívaly poměrně početné, avšak pytláctvím decimované populace, pochopitelně dovolí-li to bezpečnostní podmínky. Přesto i podle hodně optimistických předpokladů k výsledkům poměrně přesného sčítání přibudou nanejvýš tisícovky jedinců: víc slonů na černém kontinentě prostě už nebude.

Během semináře konaného na VI. světovém kongresu ochrany přírody v Honolulu dostal hlavní koordinátor až dosud nejpřesnějšího sčítání slonů Paul Allen otázku týkající se možné statistické odchylky od prezentovaného výsledku 352 000 jedinců. V jeho odpovědi se mísila určitá hrdost se smutkem: „ Do 10 %.“

Kde hledat příčiny úbytku

Kde hledat hlavní příčiny popsaného neutěšeného stavu? Zejména v pokračujícím ničení a rozpadu přírodních ekosystémů zvyšujícím se tlakem lidské populace a v poslední době především v pytláctví

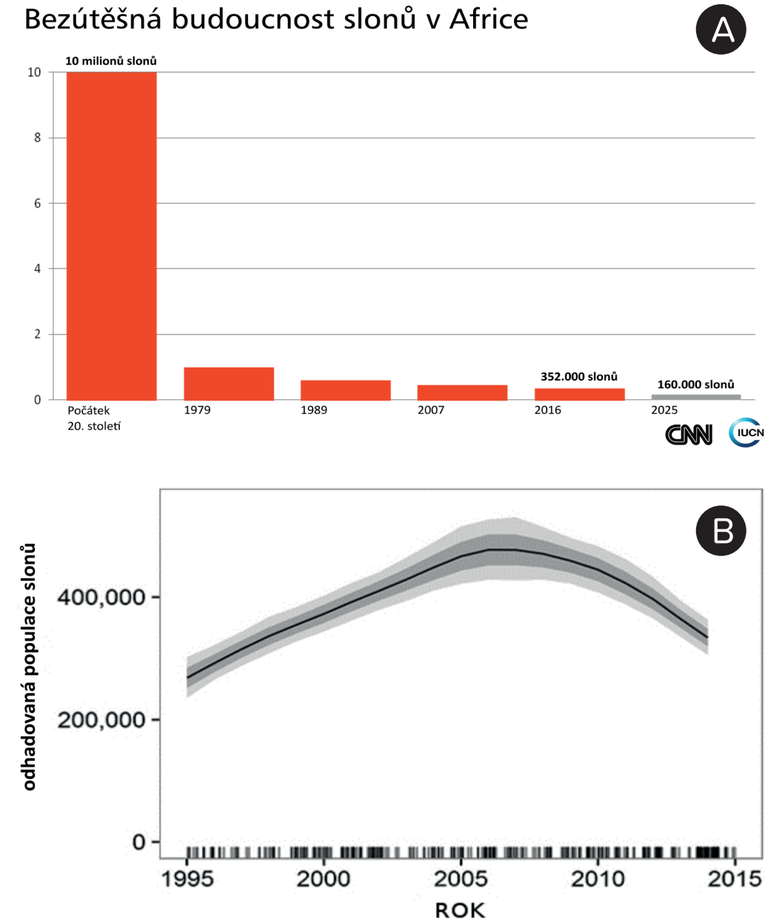

Obr. 2 Vývoj početnosti slona afrického za posledních sto let (**A**) a monitorovaný vývoj početnosti v sledovaném území za dvacet let (**B**). Ještě v roce 1979 přesahoval počet savanových slonů 1,3 mil. kusů, v současnosti je okolo 400 000 (352 000 v jádrových sčítaných územích) jedinců. Zdroje: IUCN/WWF, Great Elephant Census

Slon pralesní – málo potěšující zprávy

Slon pralesní (*Loxodonta cyclotis*), dosahující poloviční velikosti svého příbuzného ze savan, se vyskytuje pouze v Konžské pánvi (Roca et al. 2011). Také jeho ohrožuje ničení původního prostředí, především nevýběrové kácení deštných lesů, a v neposlední řadě pytláctví, opět hlavně pro slonovinu. Někteří autoři se dokonce domnívají, že slonovina tohoto druhu je ze všech tří druhů slonů nejkvalitnější. Pro skrytý způsob života se početnost (abundance) slonů pralesních stanovuje obtížně. Seriózní expertní odhady jeho abundance na začátku 20. století se pohybovaly mezi 50 000 až 130 000 jedinci. Od 70. let 20. století do přelomu tisíciletí poklesla početnost uvedeného druhu o 50–80 % (Wilson & Mittermeier 2011). Bohužel, dramatický úbytek málo známého chobotnatce pokračuje: v období 2003–2013 došlo k dalšímu snížení početního stavu až o 65 % (Maisels et al. 2013). Obnovu populací pralesních slonů ztěžuje skutečnost, že samice rodí mládě jednou za pět až šest let, a to poprvé nejčastěji až ve věku 23 let (Turkalo et al. 2016). Jako zajímavost uveďme, že známe i populace slonů, kteří vykazují odlišné znaky od obou dnes uznávaných druhů slonů, ale jejich taxonomie není úplně jasná.

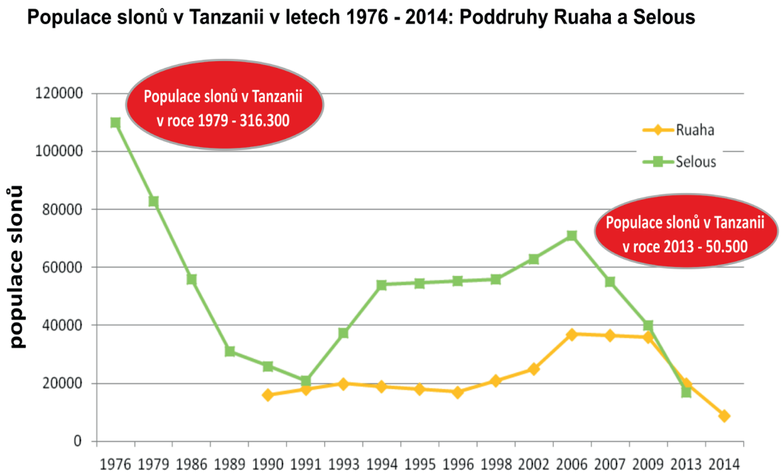

Obr. 3 Tanzanie patřila donedávna k zemím s nejpočetnějším zastoupením slonů v Africe. V posledních letech došlo k drastickému zmenšení počtů kvůli pytláctví, které se soustředilo i na území věhlasných divočin národního parku Ruaha a rezervace Selous, která je součástí Světového dědictví UNESCO. Za posledních deset let se v těchto obřích rezervacích zmenšily souhrnně populace ze 100 000 na 25 000 kusů.
Zdroj: EIA, Vanishing Point 2014

Obr. 4 Dobrá správa národních parků včetně rozvoje ekoturistiky je jedním z elementárních předpokladů záchrany slonů. NP South Luangwa (Zambie, 2015) díky tomu hostí relativně stabilní populaci okolo 3000 jedinců.
Foto František Pelc

pro slonovinu. Sloní kly jsou vysoce žádané ve východní Asii, zejména v Číně, Japonsku a Thajsku (UNEP et al. 2013).

Jednou z odpovědí zůstává demonstrativní spálení ilegálně získané slonoviny. V dubnu 2016 se prezidenti Uhuru Kenyatta z Keni a gabunský Ali Bongo Ondimba zúčastnili v nairobském národním parku zničení 105 tun slonoviny, získaných upytlačením 6500 slonů. Jejich cena by se na černém trhu blížila 750 milionům Kč. Politici a další osobnosti chtějí mediálně zajímavou akcí vyjádřit opovržení nad zisky černého obchodu, vedoucího v posledních letech k likvidaci desítek tisíc dospělých slonů ročně, ale také k smrti desítek strážců rezervací i pytláků. Smutnou skutečností zůstává, že pytláci často bývají vyzbrojeni lepší technikou než ochránci přírody.

Sloni rozdělují Afriku

Přestože zmiňovaný Světový kongres ochrany přírody po bouřlivé diskusi doporučil zakázat veškerý obchod se slonovinou včetně vnitrostátního a zařadit všechny populace afrických slonů do přílohy I Úmluvy o mezinárodním obchodu ohroženými druhy volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin (CITES), 17. konference smluvních stran úmluvy, konaná v jihoafrickém Johannesburgu 24. září – 4. října 2016, uvedený návrh odmítla.

Od roku 1990, kdy byly tehdy oba druhy slonů zařazeny do přílohy CITES I, tedy mezi druhy, u nichž je mezinárodní obchod s živými jedinci či výrobky z nich zakázán, pytláci pro slonovinu vybily stovky tisíc jedinců. Protože se ale velká část populace slonů afrických nachází v jižní části kontinentu, byly v roce 1997 populace z Namibie, Zimbabwe a Botswany zařazeny do přílohy CITES II. Uvedený krok umožnil zmiňovaným třem zemím prodat za předem daných podmínek část slonoviny do východní Asie. O tři roky později se v příloze CITES II ocitla i sloní populace z JAR. Uvedený krok měl být zadostiučiněním čtyřem jihoafrickým zemím, které dokážou o sloní populace pečovat tak, aby chobotnatci i nadále přežívali v poměrně vysokých počtech. V roce 2007 byl Namibii, Zimbabwe, JAR a Botswaně opět povolen jednorázový prodej slonoviny s následným devítiletým zákazem mezinárodního obchodování s kly největších suchozemských živočichů s dovětkem, že právě v roce 2016 se o obdobné možnosti bude opětovně diskutovat.

A tak i v Johannesburgu proti sobě stály dva poměrně nesmiřitelné tábory afrických zemí. První, zastoupený Namibií, Zimbabwe, JAR a podporovaný některými dalšími státy černého kontinentu, se snažil prosadit znovuotevření mezinárodního obchodu se slonovinou v těchto třech zemích, kde jsou sloní populace stabilní nebo dokonce narůstají. Druhá skupina, kam patří mj. Benin, Středoafrická republika, Čad, Etiopie, Keňa, Nigerie, Senegal nebo Uganda, naopak navrhovala zařazení všech afrických slonů do přílohy CITES I. Podle jejich názoru totiž povolený obchod jednoznačně stimuluje pytláctví. Překvapení delegátům přichystala Botswana. Tato jihoafrická země, jež hostí nejpočetnější populaci slonů afrických vůbec, čítající na 130 000 jedinců, původně vehementně propagovala povolení obchodu se slonovinou v zemích, kde populace narůstají. Nicméně na konferenci vystoupila s prohlášením, že podporuje zařazení všech afrických slonů do CITES I a úplný celosvětový zákaz mezinárodního obchodu se slonovinou. Slova učí, příklady táhnou. Botswanská vláda proto s touto pohnutkou nedávno vnitrostátní obchod se slonovinou do roku 2024 zakázala.

Kromě zmiňovaných tří jihoafrických zemí se proti zařazení slona afrického do přílohy CITES I vyslovila také Brazílie, Čína a také pro někoho možná překvapivě EU. Zimbabwe hostí druhou nejpočetnější populaci afrických slonů s odhadovanou početností (abundancí) 82 000 jedinců. V Jihoafrické republice žije v současnosti na 19 000 slonů. Namibie, kde se vyskytuje na 23 000 exemplářů, uvedla, že zařazení jejich populací do CITES I by mělo škodlivé účinky na život místních, zejména chudých venkovských společenství. Areál slona afrického v uvedených třech zemích není ani malý, ani omezený, naopak vykazuje dostatek vhodných stanovišť i na tahových cestách a četné životaschopné populace žijí i v chráněných oblastech, přesahujících státní hranice. Jednoduše řečeno: podle biologických kritérií, která si smluvní strany CITES samy nastavily, nelze populace slona afrického ze Zimbabwe, Jihoafrické republiky a Namibie hodnotit jako takové, které by mezinárodní obchod ohrožoval, a proto by musel být zakázán.

Snahu o zařazení slona afrického do přílohy CITES I bezpochyby oslabovala skutečnost, že ji většinou prosazovaly země, které jsou samy s ochranou slonů na štíru a které, pokud se v nich do roku 1990 slonům dařilo, kly do světa bez nejmenších výčitek

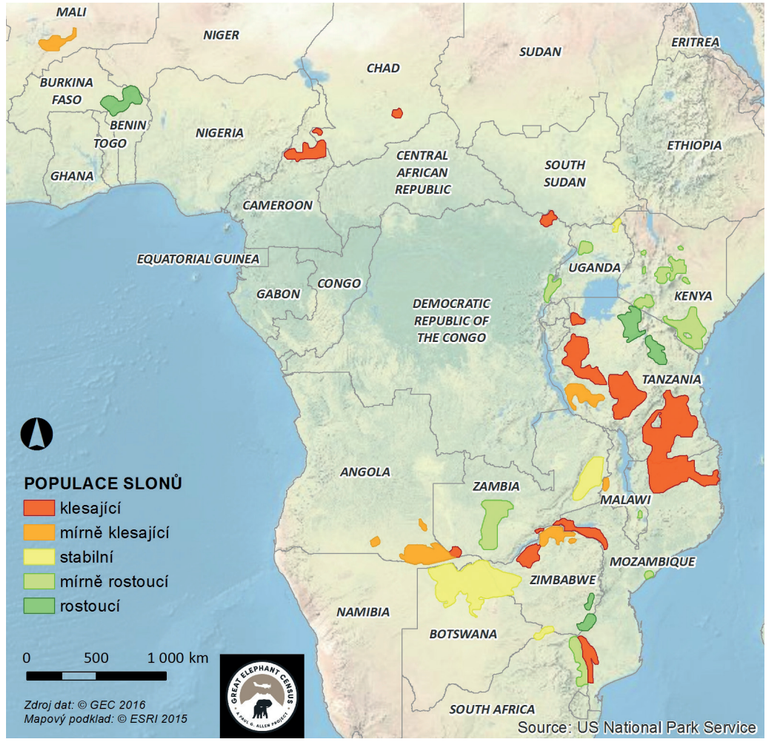

Obr. 5 Zhodnocení vývoje početnosti populací savanových slonů v sledovaných jádrových územích výskytu (bez Namibie). Barvy značí roční průměr změn za posledních sedm let: červená úbytek více než 5 %, oranžová úbytek 2–5 %, žlutá stabilní počty -2 % až +2 %, světle zelená přírůstek 2–5 %, tmavě zelená přírůstek +5 %. Zdroj: Great Elephant Census

Obr. 6 Spálením ilegálně držené slonoviny, která má na černém trhu hodnotu okolo 750 mil. Kč, dali keňský a gabunský prezident najevo opovržení nesmyslným vybíjením slonů (duben 2016, Nairobi NP).
Foto Přemysl Rabas

Obr. 7 Poslední opravdu početná stáda slona afrického už je možné na celém kontinentu pozorovat pouze v severní Botswaně. Niva řeky Chobe ve stejnojmenném národním parku, kde se odpoledne shromáždilo stádo tisíce buvolů a pěti set slonů (srpen 2016). Foto František Pelc

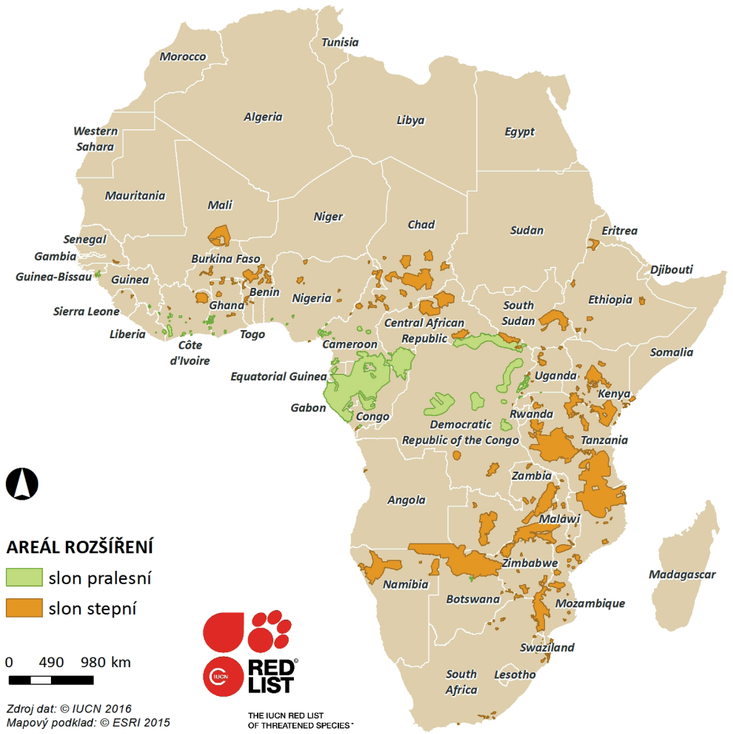

Obr. 8 Areály rozšíření jednotlivých druhů slonů na africkém kontinentu.

Obr. 9 NP Addo (JAR) se může pyšnit zvětšující se plochou a šesti stovkami slonů. Před sto lety zde byli až na pár posledních kusů vystříleni. Foto František Pelc

ve velkém vesele vyvážely. Autoři tohoto příspěvku se nicméně domnívají, že zařazení afrických slonů do přílohy CITES I by bylo pozitivním signálem pro omezení ilegálního obchodu a tím i masového a pokračujícího pytláctví, jakkoliv jeho dopad nelze přeceňovat.

Otazníky i naděje

Jedno je jisté. Jestli se nepodaří včas a účinně zlepšit ochranu posledních stád slonů a vybíjení bude pokračovat dosavadním tempem jako na běžícím pásu, do patnácti let nebudou až na pár světlých výjimek v Africe sloni vůbec žádní. Přitom se opakovaně potvrdilo, že decimované populace slonů dokážou na zlepšenou ochranu pozitivně reagovat. Právě v tom spočívá určitá naděje. Jeden příklad za všechny. V čadském národním parku Zakouma o ploše 3000 km² se dařilo díky dobré péči udržet a chránit stabilní a životaschopnou populaci slonů, která ještě v roce 2008 čítala na 4000 jedinců. Stačilo pět let působení pytláků a početnost tamějších slonů poklesla na méně než 400 vystresovaných jedinců neschopných rozmnožování! Teprve v posledních třech letech bylo pytláctví na uvedeném chráněném území z více důvodů omezeno, a to mj. díky projektům podporovaným Francií a EU, začínají se opětovně objevovat slůňata a počet slonů se v současnosti pohybuje okolo 450 jedinců. Ale i kdyby vše probíhalo optimálně, populace slonů se za deset let může přiblížit nanejvýš tisícovce jedinců.

Co je tedy nezbytné k zastavení rapidního úbytku slona afrického v nejbližší době podniknout? Zamezit pytláctví, důsledně stíhat nelegální obchod se slonovinou, snížit rozsah ničení přírodních stanovišť, zlepšit ochranu přírody v národních parcích a dalších chráněných územích, kde tito vskutku majestátní tvorové žijí. Pomoci může i rozvoj ekoturistiky a jejího zázemí, který může místním obyvatelům zajistit příjmy poskytované návštěvníky, kteří se do jejich oblasti vypraví právě za slony, a snížit tak intenzitu pytláctví. Teoreticky jsou kroky k zlepšení stavu populací slona afrického známé a celkem jednoznačné. V praxi bývají uskutečnitelné, bohužel, složitěji.

Ochrana přírody na soukromé půdě – naděje na záchranu ohrožených lesů západního Ekvádoru?

Jan Korba

Oblast západního Ekvádoru se řadí mezi biologicky nejzajímavější a nejrozmanitější místa naší planety. Rozloha původních lesů, jak suchých na jihu, tak deštných na severu, se však v posledních padesáti letech rapidně snížila. Dnes suché lesy existují víceméně jen ve velmi fragmentované podobě a deštné lesy oblasti Chocó se zachovaly pouze v několika málo chráněných územích na severu země. Zlepšit současný neradostný stav se v poslední době snaží nejrůznější iniciativy ochrany přírody na soukromých pozemcích, kterou umožňuje současná ekvádorská legislativa. Jakou budoucnost mají soukromé rezervace v tomto regionu?

Některé soukromé rezervace jsou vybaveny kvalitní turistickou infrastrukturou. Rezervace Cerro Seco, provincie Manabí. Foto Kateřina Šamánková